

Η «ΚΟΚΚΙΝΗ ΜΗΛΙΑ» ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΜΑΣ ΘΡΥΛΩΝ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗΝ ΤΗΣ

Α'

Κεντρική μορφή, επαξίως δεσπόζουσα όλων τῶν ἐθνικῶν μας θρύλων, ἀναμφισβητήτως εἶναι ἡ τοῦ *Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ*. Ὁ τελευταῖος οὗτος αὐτοκράτωρ τῆς Βασιλευσύνης δὲν ὑπῆρξε μόνον ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἕνας δεύτερος Λεωνίδας, καθ' ὅλα ἀντάξιος τοῦ πρώτου ἐκείνου, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἐπίσης ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως ὁ μετὰ πίστεως ἀναμενόμενος Μεσίας, ὁ ἐνσαρκῶνων τοὺς περὶ ἐλευθερίας διακαεῖς πόθους τοῦ Ἕθνους. Ἡ παράδοσις περὶ τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ, ποιητικωτάτη ἐν τῇ συνθέσει τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων της, ἀπετέλεσε καθ' ὅλους τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας τὸ κυριώτατον στήριγμα τοῦ σκλαβωμένου Γένους. Εἶναι ἡ παράδοσις ἐκείνη, ἡ ὁποία κατ' ἐξοχὴν προεκάλει τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἤτις ἑκατομμύρια ἑλληνικῶν καρδιῶν τὰ ἔκαμνε νὰ σκιροῦν ἀπὸ συγκίνησιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς προσεχοῦς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ὁ ἡρωϊκὸς ἐκεῖνος βασιλεὺς, σύμφωνα μὲ τοὺς λαϊκοὺς θρύλους, δὲν ἐφονεύθη. Ἀπλῶς ἔγινεν ἕνας «μαρμαρωμένος», προφανῶς κατ' ἐπίδρασιν ἄλλων λαϊκῶν διηγήσεων, ὅπου συμβαίνει γενναῖα καὶ ὁραῖα βασιλόπουλα δι' ἀνωτέραν αἰτίαν καὶ βίαν, συνήθως μαγικὴν καὶ μοχθηράν, νὰ μεταβάλλωνται εἰς μαρμαρωμένα καὶ εἰς τοιαύτην εὐρισκόμενα κατάστασιν ν' ἀναμένουν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, τότε ὅταν θὰ ἔλθῃ ἡ λυτρωτικὴ στιγμή καὶ θὰ λυθοῦν τὰ μάγια. Τότε τὰ μαρμαρωμένα βασιλόπουλα θὰ ἀναλάβουν καὶ πάλιν τὸν γνώριμον ρυθμὸν τῆς παλαιᾶς των εὐτυχισμένης ζωῆς καὶ πάσης ἄλλης διακοπείσης ἐνεργοῦ των δράσεως.

Βαθύτατα υποβλητικὴ εἰς ὕψος βιβλικόν, εἰς ἀπλότητα κλασσικὴν καὶ εἰς δημιουργίαν φρονήματος ὑψηλοῦ, ἡ σχετικὴ διὰ τὸν Μαρμαρωμένον Βασιλιὰν παράδοσις προφητεύει ὅτι καὶ ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ, μαρμαρωμένος ὅχι ἀπὸ τὴν παρέμβασιν μοχθηρᾶς μαγίσσης ἀλλὰ κατὰ θεῖαν οἰκονομίαν, θὰ ἀναλάβῃ καὶ θὰ συνεχίσῃ τὸν γνώριμον ρυθμὸν τῆς διακοπείσης τότε ζωῆς του, τῆς διακοπείσης ἄρα μάχης : «...Καὶ θὰ σικωθῇ ὁ βασιλιάς καὶ θὰ μπῇ στὴν Πόλη ἀπὸ τῇ Χρυσόπορτα καί, κνηγώντας μὲ τὰ φουσ-

οἱ τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά» (Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 1, 22, ἀριθ. 33, «ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιάς»).

Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν προβάλλει ἡ περίφημος *Κόκκινη Μηλιά*, ἡ δηλοῦσα τὴν ἀπωτάτην ἄκραν γῆς, ἐκεῖ πρὸς τὰ βόθη τῆς Περείας, ὅπου θὰ ἐδιώκοντο οἱ Τοῦρκοι. Ἐνωρὶς ἡ Κόκκινη Μηλιά ἔγινε πανελλήνιος θρύλος καὶ μὲ λυρικήν διάθεσιν καὶ πλούσιον ὀραματισμὸν πατριωτικὸν ἐπέρασεν ἀκόμη καὶ εἰς τὰ εὐχετικά γαμήλια ἄσματα. Μαζὶ «*μὲ τοὺς ἐννιά τοὺς γιούς, τὴ μιά τὴ θυγατέρα*», εὕχονται εἰς τὴν νύφην ἀνδρειωμένος νὰ γεννηθῇ ὁ πρῶτος τῆς υἱός :

*Πρῶτη σου γέννα, νύφη μου, ὁ Θεὸς νὰ μᾶς τ' ἀξιώσῃ,
μέσα στὴν Κόκκινη Μηλιά τοὺς Τούρκους νὰ ζυγώσῃ¹.*

Διὰ τὴν Κόκκινην Μηλιὰν ἔχει γράψει πρῶτος ὁ σοφὸς Ν. Πολίτης σχολιάζων διὰ μακρῶν τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιά². Ἐπίσης διὰ τὸ παρόμοιον θέμα σχετικῆς τουρκικῆς προφητείας ἀφιερώνει ὁλόκληρον κεφάλαιον ὁ ἱστορικὸς F. W. Hasluck³. Χρησιμοποιῶν ὕλικὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο μελετῶν καὶ προσθέτων ἰδίᾳ τινὰς ἀξιολόγους πληροφορίας γράφει διὰ τὸ αὐτὸ θέμα ὁ γνωστότατος ἑλληνιστὴς R. M. Dawkins⁴. Κατωτέρω θὰ ἐπιχειρήσω ἰδίαν ἐρμηνείαν τοῦ σχετικοῦ προβλήματος, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὁποίας αἱ δύο προσηγηθεῖσαι ἐργασίαι τῶν Ν. Πολίτου καὶ R. M. Dawkins πάρα πολὺ μὲ ἐβοήθησαν, τόσον μὲ τὰ πολλὰ πλεονεκτήματά των, ἰδίᾳ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν συλλογὴν πληροφοριῶν, ὅσον καὶ μὲ τὰ μειονεκτήματά των, ὅσα, κατὰ τὴν γνώμην μου, παρουσιάζουν.

Β'

Πρῶτος ὁ Ν. Πολίτης (Παραδόσεις, 2, 671) γράφει : «Πιθανὸν μοὶ φαίνεται ὅτι ἡ προέλευσις τοῦ ὀνόματος (ἡ Κόκκινη Μηλιά) εἶναι τουρκική. Οἱ Τοῦρκοι *κόκκινον μῆλον* ἐπονομάζουσι πᾶσαν μεγάλην καὶ ὄχρᾶν πόλιν, ἡ ἑπωνυμία δ' αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν παλαιᾷ

¹ Παύλου Γ. Βλαστοῦ, Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ, 1893, σελ. 51.

² Βλέπε κυρίως Παραδόσεις, 2, 670 - 673.

³ Christianity and Islam under the Sultans, 1929, ἰδίως κεφάλ. LVIII, «The Prophecy of the Red Apple».

⁴ The Red Apple, Ἀρχεὶον Ὑρακικοῦ Ὑθσαυροῦ, Ἐπίμετρον 5' τόμου, 1941, Ἐπιτύμβιον Χρήστου Τσοῦντα, σελ. 401 - 406.

τουρκικῇ προφητείᾳ περὶ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἐκδιώξεως τῶν κατακτητῶν.» Συνεχίζων ὁ Ν. Πολίτης παραθέτει τὴν τουρκικὴν ἐκείνην προφητείαν : «Ὁ ἡμέτερος Πατισᾶχ θὰ ἐπέλθῃ καὶ θὰ καταλάβῃ τὸ βασίλειον τῶν ἀπίστων. Θὰ λάβῃ προσέτι εἰς τὴν κατοχὴν του τὸ κόκκινον μῆλον καὶ θὰ τὸ ἔχῃ ὑποχείριον. Ἄν δ' ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη τὸ ξίφος τῶν Χριστιανῶν δὲν ἀνεγκυσθῇ, θὰ μείνῃ κύριος αὐτῶν μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους. Θὰ οἰκοδομήσῃ οἰκίας, θὰ φυτεύσῃ ἀμπέλους, θὰ περιφράξῃ κήπους καὶ θὰ γεννήσῃ υἱούς. Ἀλλὰ μετὰ τὸ δωδέκατον ἔτος ἀπὸ τῆς χειρώσεως τοῦ κοκκίνου μήλου, τὸ ξίφος τῶν Χριστιανῶν θὰ γυμνωθῇ καὶ θὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους.» (Παραδόσεις, 2, 671 – 672.)

Ἡ προφητεία αὕτη ἐδημοσιεύθη πρώτην φορὰν τὸ 1545 καὶ ἔπειτα τὸ 1548. Ὁμοίως λόγος ἐγένετο καὶ εἰς δημοσιεύματα τοῦ 1634 καὶ 1657¹.

Παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ν. Πολίτου καὶ τὴν ἀντίστοιχον σιωπὴν τοῦ R. Dawkins, νομίζω ὅτι δὲν ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις τὸ ἀρχικὸν κόκκινον μῆλον, περὶ οὗ ἡ τουρκικὴ πρόρρησις κάμνει λόγον. Διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει αὐτὰ ταῦτα τὰ γεγονότα θὰ ἀπεδείκνυνον ψευδῇ συνεχῶς τὴν προφητείαν, ἐπειδὴ αὕτη ρητῶς βεβαιώνει ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ διατηρήσουν τὸ κόκκινον μῆλον ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη καί, ἐὰν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῆς ἐπταετίας δὲν ἀνεγκυσθῇ τὸ ξίφος τῶν Χριστιανῶν, τότε θὰ δυνηθῶν νὰ διατηρήσουν τὴν κατοχὴν ἐν συνόλῳ ἐπὶ δώδεκα ἔτη, μετὰ τὰ ὅποια ὅμως τὸ μοιραῖον εἶναι ἀναπότρεπτον, διότι τότε οἱ Χριστιανοὶ ὀπωσθήποτε θὰ τοὺς ἐκδιώξουν μακρὰν. Ἄν λοιπὸν δεχθῶμεν ὅτι ἡ τουρκικὴ αὕτη παράδοσις ἀνεφέρετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι αὕτη ἦτο παλαιότερα τοῦ 1453, τότε δώδεκα ἔτη μετέπειτα, ἤτοι εὐθὺς ἀπὸ τοῦ 1465, ἡ παράδοσις αὕτη ἤρχισε διαρκῶς νὰ διαφεύδῃ ἑαυτήν.

Ἄλλος συνεπῶς τόπος ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ ὀνόματος *κόκκινον μῆλον*. Ἐκ τῶν γνωστῶν πόλεων ἐδηλοῦντο τοιαῦτα κυρίως ἡ Ρώμη, ὡς ἡ μόνη ἐλευθέρα ἔδρα Χριστιανοῦ πατριάρχου, ἐπίσης ἡ Βουδαπέστη, ἡ καὶ ἡ Ρόδος².

Παρίσταται συνεπῶς ἀνάγκη νὰ δοθῇ λύσις εἰς τὰ ἑξῆς ἐρωτήματα : Ποῖος τόπος ἀρχικῶς ἦτο τὸ *κόκκινον μῆλον* ; Τί ἦτο τὸ κόκκινον τοῦτο μῆλον καὶ τί ἡ *Κόκκινη Μηλιά* ; Ποία ἡ καταγωγὴ ἑκατέρας τῶν δύο τούτων μορφῶν καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένων δοξασιῶν ;

Ἐνῷ ὁ Ν. Πολίτης ἀρκεῖται κυρίως νὰ ἀναφέρῃ τὴν τουρκικὴν προφη-

¹ Bartholomew Georgevits, *Prognoma sive Præsagium Mehemetanorum*, 1545. Τὸ 1548 ὑπὸ Ludovico Domenichi ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐν τῷ βιβλίῳ του *Prophetia de Maometani et altre cose Turchesche*. Βλέπε σχετικῶς F. W. Hasluck (ἐνθ' ἀν., κεφάλ. LVIII, «The Prophecy of the Red Apple») ὅθεν λαμβάνει ὁ R. M. Dawkins (ἐνθ' ἀν., σελ. 401 - 402).

² F. Hasluck, ἐνθ' ἀν., ὅθεν καὶ R. Dawkins, σελ. 402.

τείαν περὶ προελάσεως τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ τόπου, ὅπου τὸ *κόκκινον μῆλον* (Παραδόσεις, 2, 671 κξ.), ὁ R. Dawkins προχωρεῖ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς καὶ πόθεν προῆλθεν ἡ τοιαύτη περὶ κοκκίνου μῆλου δοξασία. Τὰ κύρια συμπεράσματά του εἶναι ὅτι «ἀρχικὸς συμβολισμὸς τοῦ κοκκίνου μῆλου εἶναι ἡ παγκόσμιος κυριαρχία» (σελ. 403) καὶ ὅτι «γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ καταγωγή τῆς δοξασίας τοῦ μῆλου ὡς συμβόλου ἔξουσας προῆλθε διότι τοῦτο ἦτο σφαιρικὸν παριστάνον δλόκληρον τὴν γῆν» (σελ. 404).

Τὸ πρῶτον συμπέρασμά του ὁ R. Dawkins δανεῖζεται ἀπὸ τὸν H a s l u c k ¹ ὑποστηρίζοντα ὅτι τὸ κόκκινον μῆλον συμβολίζει τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ κόσμου. Ἀφοῦ ἀναφέρει στίχους ἀπὸ τὸ Chanson de Roland (stanza 29), ὅπου ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Καρολομάγνου φέρει εἰς τὸν θεῖον του ἐν κόκκινον μῆλον «ὡς σύμβολον τῶν στεμμάτων ὧν τῶν βασιλέων», ἔπειτα ὁ R. Dawkins νομίζει ὅτι τὸ *κόκκινον μῆλον* ταυτίζεται μὲ τὴν σφαῖραν, τὴν παριστάνουσαν τὴν ὑδρόγειον, τὴν ὁποίαν ὡς σύμβολον παγκοσμίου ἔξουσας ἐναποθέτουν καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀγγλων βασιλέων κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν αὐτῶν. Συσχετίζει δὲ τὸ κόκκινον μῆλον τῆς τουρκικῆς παραδόσεως καὶ μὲ ὑποκειμενικὴν γνώμην, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ μῆλον, ἐπειδὴ εἶναι στρογγυλὸν καὶ συνεπῶς δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος, διὰ τοῦτο καὶ συμβολίζει τὸν κόσμον δλόκληρον ².

Ἐὰν ὅμως αὐτὴ πρᾶγματι εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὸν εἰδικὸν ἐνταῦθα ρόλον τοῦ μῆλου, ἦτοι ἐὰν ὡς αἰτία δημιουργοῦσα τὸ σύμβολον εἶναι ἡ στρογγυλότης αὐτοῦ, τότε δικαίως θὰ ἀπορῇ κανεῖς διατί ἐξελέγη εἰδικῶς τὸ μῆλον καὶ ὄχι καὶ ἄλλοι πολλοὶ καρποί, ἐπίσης στρογγυλοὶ ὡς καὶ τὸ μῆλον.

Πρέπει ἐπίσης νὰ τονισθῇ ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἐκ τοῦ Chanson de Roland προσκομιζομένου παραδείγματος, ὅπου παρομοιάζεται τὸ μῆλον ὡς σύμβολον τῶν στεμμάτων βασιλέων, εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις οὐσιαστικῶς ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὸ κόκκινον μῆλον καὶ πλέον ἀνεπιγνώστως ἐξετάζομεν ἄλλο θέμα, ἦτοι τὴν συμβολικὴν σημασίαν τῆς στρογγύλης σφαίρας τὴν ὁποίαν ἰσχυροὶ ἡγεμόνες κρατοῦν εἰς χεῖρας των ὡς σύμβολον ἔξουσας ἐπὶ τῆς ὑδρογείου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἀλλ' ἄσχετον μὲ τὸ πρόβλημά μας, φαινόμενον δὲν λείπει βεβαίως οὔτε ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν κόσμον. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνδριάντα του εἰς τὸν ὁποῖον παρίστατο ἔφιππος, ἔχων τὴν δεξιάν του χεῖρα ὑψωμένην, κρατῶν δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς σφαῖραν συμβολίζουσαν τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ ἀγαλμα τοῦτο διὰ μακρῶν καὶ μεγαλοστόμως τὸ περιγράφει ὁ Π ρ ο κ ό π ι ο ς (Περὶ Κτισμάτων, I, 2, ἐκδ. Βόννης, τόμ. III, σελ. 181–182), τὴν πλέον ὅμως ἐνδιαφέρουσαν καὶ χαρακτηριστικὴν ἐρμηνείαν του δίδει εἰς ἡμᾶς ὁ

¹ Christianity and Islam, σελ. 736.

² R. Dawkins, ἔνθ' ἄν., σελ. 404.

Γεώργιος Κωδινός, γράφων τὰ ἐξῆς (ἐκδ. Βόννης, σελ. 28 – 29) :
 «Διὸ ἔσθησε τὴν ἑαυτοῦ στήλην ἔφιππος ἐπὶ κίονος. καὶ τῇ μὲν ἀριστερᾷ
 χειρὶ φέρει σφαῖραν, ἐμπεπηγότες σταυροῦ ἐν αὐτῇ, ὡς διὰ τῆς εἰς τὸν
 σταυρὸν πίστεως τῆς γῆς πάσης ἐγκρατὴς γεροντός· σφαῖρα μὲν γὰρ ἡ γῆ διὰ
 τὸ σφαιροειδὲς τοῦ αὐτῆς σχήματος, πίστις δὲ ὁ σταυρός.»

Ἐκεῖνο ποὺ διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ R. Dawkins εἶναι ὅτι ἄλλο
 πρᾶγμα εἶναι ἡ στρογγύλη σφαῖρα, ἡ συμβολίζουσα τὴν γῆν, καὶ ἐντελῶς
 ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ Κόκκινη Μηλιά καὶ τὰ κόκκινα μῆλα, ἅτινα δὲν φέρον-
 ται ἐπὶ τῶν παλαμῶν οὔτε καὶ εἶναι κἂν φορητά. Πράγματι, αἱ τουρκικαὶ
 μαρτυρίαι οὐδόλως ἐννοοῦν μῆλον, ὅπερ θὰ τὸ κρατῇ εἰς χεῖρας του ὁ Σουλ-
 τάνος καὶ ὅπερ θὰ συμβολίζῃ τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τοῦ κόσμου. Εἰς τὸ
 σημεῖον τοῦτο αἱ γνωσταὶ μου σχετικαὶ μαρτυρίαι εἶναι ἀπολύτως σαφεῖς
 καὶ ποτὲ δὲν ἀναφέρουν τὸ κόκκινον μῆλον ὡς σύμβολον κινητόν, ὅπερ — ὡς
 ἡ ἄλλη ἐκείνη στρογγύλη σφαῖρα τῶν Ἀγγλῶν βασιλέων — θὰ φέρεται ἐπὶ
 τῆς χειρὸς τοῦ Τοῦρκου κυριάρχου. Ἀντιθέτως, τόσον τὸ μῆλον τοῦτο, ὅσον
 καὶ ἡ περίφημος *Κόκκινη Μηλιά* τῶν ἑλληνικῶν θρόνων ἡ παράγουσα τὸ
 κόκκινον μῆλον, εἶναι τόποι καὶ δὴ τόποι πολὺ μακρυνοί, ἐκεῖ πρὸς τὰ ἄκρα
 τῆς γῆς. Ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ κόκκινον μῆλον ἀρχίσῃ νὰ μετασχηματίζεται
 καὶ νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὰ ἔθιμα ἐνθρονισμοῦ τῶν νέων Σουλτάνων, — ἔγινε
 δὲ τοῦτο κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ Σουλεῦμάν τοῦ Α' καὶ ἐξῆς —, ἀκόμη
 καὶ τότε δὲν χάνει τὸν χαρακτῆρα του ὡς παριστάνον τόπον πολὺ μακρυνόν,
 μέχρι τοῦ ὁποίου εὗχονται οἱ Τοῦρκοι νὰ προελάσουν. Κατὰ τὸ ἔθιμον ἐκεῖνο,
 ὡς ἀναφέρει σχετικῶς ὁ ἱστορικὸς C r e a s y ¹, ὁ νέος Σουλτάνος ἐδέχετο
 ἡδύποτον προσφερόμενον ἐν κυπέλλῳ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γενιτσάρων,
 ὅστις μὲ τὴν σειρὰν του ἀπηύθυνεν ἔπειτα τὴν ἐξῆς πρὸς τὸν Σουλτάνον
 εὐχὴν : «Καλὴν ἀντάμωσιν εἰς τὸ Κόκκινον Μῆλον !»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι ἡ ἐρμηνεία τὴν ὁποίαν δίδουν οἱ
 F. Hasluck καὶ R. Dawkins ἔχει μᾶλλον ἐγκεφαλικὴν τὴν καταγωγὴν καὶ
 εἶναι ἄσχετος πρὸς τὰ ἐξεταζόμενα ἐνταῦθα μῆλα. Ἄλλην συνεπῶς πρέπει νὰ
 ἀναζητήσωμεν ἐξηγήσιν, καὶ δὴ ἐξηγήσιν ψυχολογικῶς περισσότερον λαϊκὴν
 ὡς πρὸς τὴν βίαν τῆς καὶ ὀλιγώτερον λογίαν, μὴ διακρινομένην δι' ἀφηρη-
 μένον συμβολισμόν ὅστις ἀρμόζει μὲν εἰς τινὰς κοινωνίας ἢ κοινωνικὰς
 τάξεις πνευματικῶς προηγμένας, δὲν ἦτο ὅμως δυνατόν νὰ ἔχῃ δημιουργηθῇ
 ἢ νὰ κατανοῇται ὑπὸ τοῦ φανατισμένου τουρκικοῦ ὄχλου τοῦ κατὰ τὸ 1657
 κραυγάζοντος ² *Cicil Alma, Cicil Alma* (ἦτοι κόκκινον μῆλον), κραυγὴν

¹ History of the Ottoman Turks, 1877, σελ. 201. Βλέπε σχετικῶς Ἐπιτύμ-
 βιον Τσοῦντα, σελ. 405.

² Πληροφορία τοῦ Σουηδοῦ ἀπεσταλμένου Nicholas Rolamb, εὐρισκομένου τὸ
 1657 ἐν Κωνσταντινουπόλει. Βλέπε R. Dawkins, σελ. 401 – 402.

διὰ τῆς ὁποίας ἡγνόνουν προέλασιν πρὸς δυσμὰς πρὸς κατὰκτησιν τῆς Ρώμης¹ καὶ τῆς ἄλλης Δύσεως.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω τὸ *κόκκινον μῆλον* τῆς τουρκικῆς παραδόσεως μοῦ φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς δὲν ἦτο ὠρισμένη ὄχυρὰ πόλις, οὔτε τόπος ὑπαρκτός, οὔτε μῆλα πραγματικά, ἀλλ' ὅτι εἶναι σύμβολον φανταστικὸν καὶ δημῶδες, καὶ ὅτι συμβολίζει τὸ ἀπόγειον τῆς τουρκικῆς δόξης, δηλ. τὴν μοκροτάτην πρὸς δυσμὰς ἐδαφικῆν τῶν ἐπέκτασιν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ἐντὸς τακτοῦ βραχυτάτου χρονικοῦ ὁρίου θέλει ραγδαία ἀρχίσει ἡ ὑποχώρησίς των. Ἡ μυθικὴ αὕτῃ ἰδέα τοῦ ἀπώτατου τοπικοῦ ὁρίου ἡδύνατο βραδύτερον, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, νὰ προσδιορίζεται μὲ νέαν ἐκάστοτε ἐντόπισιν, ὑπαγορευομένην ἐκ τῆς ἐκάστοτε ἐμπειρίας τῆς διαμορφουμένης ἐκ τῶν νέων ἱστορικῶν γεγονότων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὡς *κόκκινον μῆλον* ὅτ' ἐμὲν νοεῖται ἡ Ρώμη, ὅτ' ἐμὲν ἡ Βουλγαρία, ἀναλόγως πρὸς τοὺς συγκεκριμένους ἐκάστοτε ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τοῦ Ὀθωμανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Ὑπὸ ἀνάλογον πνεῦμα ἐντοπισμοῦ συνέβη νὰ ἐννοῇται μὲ τὴν σειρὰν τῆς ὡς *κόκκινον μῆλον* καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις. Αὕτη ὅμως θὰ πρέπη νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐξελέγηθη οὕτω εἰς χρονικὴν ἐποχὴν διάφορον ἐκείνης, καθ' ἣν ἤκμαζεν ἡ τουρκικὴ προφητεία περὶ κοκκίνου μῆλου καὶ περὶ τῆς συντόμου — ἐπταετοῦς ἢ δωδεκαετοῦς μόνον — κατοχῆς του. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡδύνατο νὰ παραμερίζεται ἡ εἰδικὴ ἐκείνη προφητεία, διάφοροι δὲ ὄχυραὶ πόλεις νὰ θεωροῦνται, ἀδιαφόρως ἢ καὶ ταυτοχρόνως, ὡς συμβολίζουσιν τὰ μυθικὰ ἐκεῖνα *κόκκινα μῆλα*.

Οὕτω ὅμως βλέπομεν ὅτι κατ' οὐσίαν εἶναι ἀνύπαρκτος ἡ μεταξὺ τῶν τουρκικῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων προβάλλουσα βασικὴ ἀντίφασις². Διότι κοινὴ βάσις ἀμφοτέρων, ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν, εἶναι ὅτι τὸ *κόκκινον μῆλον* καὶ ἡ *Κόκκινη Μηλιά* εὐρίσκονται κάπου πάρα πολὺ μακρὰν, εἴς τι σημεῖον ἀπώτατον. Μόνη — καὶ ὅχι βασικὴ οὔτε ἀνερμήνευτος — διαφορὰ των εἶναι ἡ διάφορος κατεύθυνσις.

Τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ ἀπώτατον ἐνθυμίζει ἀνάλογα περιστατικὰ παραμυθιῶν, ὅπου κάποιος ἀναλαμβάνει μακρὰν πορείαν διὰ νὰ εὔρη *μῆλα* θυματουργὰ ἢ μαγικά, ἢ νὰ εὔρη τὸ *ἀθάνατον νερόν*, ἢ διάφορα ἄλλα παρόμοια δυναμικὰ σύμβολα. Τὸ περιστατικὸν δὲν λείπει οὔτε ἀπὸ τὰ δημοτικὰ μας

¹ Σχετικῶς μὲ τὴν Ρώμην ὡς δηλουμένην διὰ τοῦ *Kizil Elma* ὁ κ. Ι. Παμπούκης μὲ ἐπληροφόρησεν ὅτι εἰς τὸ Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικὸν τοῦ Π. Β. Μελιτοπούλου, τυπωθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει 1934, ἀναγράφεται, ἐν σελ. 97: «*Elma*, Τ. ὄν. μῆλον. || *kizil* —, ἐρυθρὸν μῆλον [ἄλλοτε οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ Ρώμη].»

² Διὰ τὴν ἀντίφασιν ταύτην βλέπε R. Dawkins, ἐνθ' ἀν., σελ. 405. Ἀντίφασις διακρίνει τὸ *κόκκινον μῆλον*, ὅπερ διὰ τοὺς Τούρκους συμβολίζει θριαμβευτικὴν τῶν προέλασιν, καὶ τὴν *Κόκκινην Μηλιάν*, ἣτις διὰ τοὺς Ἕλληνας συμβολίζει τουρκικὴν ἥτταν καὶ φυγὴν των.

τραγοῦδια, ὅπου μεταξὺ τῶν διαφόρων θαυματουργῶν «ξαρρωστικῶν» ποὺ ὁ βαρέως ἀσθενὴς σύζυγος ζητεῖ ἀπὸ τὴν γυναῖκα του εἶναι καὶ τὸ ἀπώτατα εὐρισκόμενον *μῆλον* :

*Τὸ ρόδο ἀπ' τὴν Ἀνατολή, τὸ μῆλο ἀπὸ τῆ Δύσης*¹.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, — χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶναι σταθερὸν εἰς πολλὰς παραλλαγάς, οὔτε καὶ νὰ ἀποδεικνύη βαθύτερον καὶ ἀναμφισβήτητον ἐνταῦθα σύνδεσμον —, ὅτι τὸ μῆλον τοῦτο, ποὺ ὁ ἄρρωστος τὸ ζητεῖ, εὐρίσκεται εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν αὐτὴν δυτικὴν κατεύθυνσιν, ἐκεῖ πρὸς τὴν Ρώμην καὶ πέραν ἀκόμη, ἀναφέρεται καὶ τὸ *κόκκινον μῆλον* τῆς τουρκικῆς παραδόσεως. Ἐκεῖ πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, «*στὴ χώρα ποὺ βασιλεύει ὁ ἥλιος*», προχωροῦν καὶ οἱ ἥρωες μερικῶν παραμυθιῶν διὰ νὰ εὔρουν τὰ μῆλα ἢ τὸ ἀθάνατον νερόν.

Τὸ πρότυπον ὅμως ὅλων τῶν ἀνωτέρω διηγήσεων, τὸ χρονικῶς πανάρχαιον καὶ τὸ πλέον χαρακτηριστικὸν ἐξ ὅλων τῶν τοιούτων μύθων περὶ μῆλων κειμένων πολὺ μακρὰν, ἀναμφισβητήτως εἶναι τὰ λίαν ἀπομακρυσμένα δυτικῶς *μῆλα τῶν Ἑσπερίδων*. Ταῦτα ὁ Ἡρακλῆς διετάχθη νὰ φέρῃ εἰς τὸν Εὐρυσθέα, ἵνα οὕτω κερδίσῃ ἐκεῖνος δι' αὐτῶν ἀθανασίαν. Εἶναι γενικῶς γνωστὰ τὰ μυθολογούμενα περὶ Ἡρακλέους καὶ Νηρέως, τοῦ δευτέρου ἀναγκασθέντος νὰ ἀποκαλύψῃ πρὸς τὸν πρῶτον τὴν ὁρθὴν πρὸς τὰ μῆλα κατεύθυνσιν, ὥς καὶ τὰ περὶ Ἡρακλέους καὶ Ἀτλαντος. Ὀλιγώτερον γνωστὰ εἶναι τὰ σχετιζόμενα μὲ τὸν φόνον τοῦ φυλάσσοντος δράκοντος καὶ τὰ μυθολογούμενα περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν μῆλων ἐκείνων, ἅτινα εἴτε μόνον εἴτε τῇ παρεμβάσει τῆς Ἀθηνᾶς ἐπέστρεψαν εἰς τὸν ἀρχικόν, τὸν ἱερὸν καὶ μόνιμον, τόπον τῶν ἀπὸ ὅπου δὲν ἤθελον ν' ἀπομακρυνθοῦν².

Τὸ παλαιότατον ὄθεν πρότυπον καὶ τοῦ κόκκινου μῆλου καὶ τῆς Κόκκινης Μηλιάς εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, τὰ *μῆλα τῶν Ἑσπερίδων*, τὰ εὐρισκόμενα πρὸς τὸ ἄκρον τῆς γῆς. Ἐκεῖ, πρὸς τὸ μυθικὸν ἐκεῖνο ἄκρον τοῦ γνωστοῦ καὶ τοῦ ἀγνώστου κόσμου, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν τὰ χρυσᾶ μῆλα, διατάσσεται νὰ μεταβῇ ὁ ἀρχαῖος ἥρωας. Εἰς τὴν αὐτὴν ἀπωτάτην γῆν, ὅπου ὑπάρχει τὸ κόκκινον μῆλον, ἐκεῖ ἐνόμιζαν καὶ οἱ Τοῦρκοι ὅτι θὰ ἔφθαναν. Εἰς ὁμοίαν ἀπωτάτην περιοχὴν, ὅπου φύεται ἡ Κόκκινη Μηλιά, ἐκεῖ ἐπίστευον καὶ οἱ Ἕλληνες ὅτι ἤθελον ἀπωθήσει τοὺς Τούρκους.

¹ Παραλλαγή ἐκ Κεφαλληνίας, βλέπε Κ. Ρωμαίου, Τὸ τραγοῦδι τῆς Ἀπαρνημένης, *Mélanges Merlier*, 1953, ἀνάτυπον σελ. 34.

² Βλέπε σχετικῶς H. J. Rose, *A Handbook of Greek Mythology*², σελ. 216, καὶ Ἀπολλώρου, Βιβλιοθήκη, 2, 11 (ἐκδ. Frazer, τόμ. 1, σελ. 218-232).

Γ'

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ κόκκινου μήλου ὑπέστη ἐπίδρασιν τὸ ὄνομα *Κόκκινη Μηλιά* τοῦ ἑλληνικοῦ θρύλου.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ἀφοῦ ἐγνώρισε τὴν τουρκικὴν παράδοσιν διὰ τὸ κόκκινον μῆλον, δὲν ἔδωκε σημασίαν εἰς τὴν ποθουμένην ὑπὸ τῶν Τούρκων προέλασιν, ἣτις ἄλλωστε ἀποτελεῖ μόνον τὴν εἰσαγωγὴν τῆς προφητείας, ἀλλ' ἐπρόσεξε τὰ ἐξῆς δύο λίαν χαρακτηριστικὰ σημεῖα : 1) ὅτι τὸ μυθικὸν τοῦτο κόκκινον μῆλον εὐρίσκεται τοπικῶς πολὺ μακρὰν, 2) ὅτι ἡ ἐκεῖ ἀφίξις τῶν Τούρκων θὰ σημάνη τὴν ἔναρξιν μεγάλης τῶν στρατιωτικῆς ἥτις καὶ φυγῆς¹. Διατηρήσας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν ἐνότητα τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν, — δηλ. τὴν τοῦ κόκκινου μήλου καὶ τὴν τῆς τουρκικῆς φυγῆς —, ἀντιστρέφας ὅμως χρονικῶς αὐτάς, διέπλασεν ἰδίαν παραλλαγὴν καθ' ἣν οἱ Τούρκοι θὰ νικηθοῦν καὶ θὰ τραποῦν εἰς φυγὴν φθάνοντες τελικῶς εἰς τὸ μακρυνὸν ἐκεῖνο μέρος μετὰ τὰ κόκκινα μῆλα. Ἡ ἰδέα τῶν ἀπώτατα κειμένων τούτων μυθικῶν «μῆλων» ἦτο οἰκεία εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ σύμφωνος πρὸς τοὺς ἰδικούς του μύθους, ἀρχαίους καὶ νεωτέρους. Ἡ ἀποδοχὴ ὅθεν καὶ ἡ προσαρμογὴ τοῦ νέου τούτου μυθικοῦ στοιχείου δὲν προσέκρουεν ἀλλ' ἀντιθέτως διευκολύνετο ἐκ τῆς προϋπαρχούσης μυθικῆς ὕλης καὶ ψυχολογίας.

Ὑπάρχει ὅμως καὶ μία μικρὰ ἀπόκλισις: Τὰ ἀρχαῖα μῆλα τοῦ ἄθλου τοῦ Ἡρακλέους, τὰ περίφημα «*χρύσεα μῆλα*» τῶν Ἑσπερίδων, ἐφυλάσσοντο ὑπὸ τοῦ δράκοντος καὶ ὑπὸ τῶν τεσσάρων Ἑσπερίδων, τῆς Αἴγλης, Ἑρυνθείας, Ἑσπερίας καὶ Ἀρεθούσης². Τὰ χρυσὰ ταῦτα μῆλα, «*ἃ Διὶ Γῇ γήμαντι Ἥραν ἐδώρῃσατο*», ἀναφέρονται ἄνευ τῆς μηλέας εἰς ἣν ἀνήκον. Ὁμοίως καὶ τὰ «κόκκινα μῆλα» τῆς τουρκικῆς παραδόσεως δὲν ἀναφέρουν μηλέαν. Γενικώτερον δὲ τὰ μυθικὰ καὶ μαγικὰ ταῦτα μῆλα, τὰ φυλασσόμενα μακρὰν εἰς χώραν μυθικὴν καὶ ἐνίοτε φρουρούμενα ἀγρύπνως, ἀναφέρονται συνήθως κεχωρισμένα τοῦ δένδρου τῶν.

Διατὶ ὅμως ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις παρὰ τὸν καρπὸν προσθέτει καὶ τὸ δένδρον, τὴν *Κόκκινην Μηλίαν*; Αἰτία δὲν εἶναι μόνον ἡ μέσα εἰς ἑλληνικὰ παραμύθια ὑπαρξίς καὶ ἄλλων μυθικῶν μηλεῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται μαγικὰ μῆλα. Κυριώτερα αἰτία εἶναι ὅτι εἰς τὸν ἐθνικὸν μας θρύλον διὰ τὸν

¹ Διὰ τὸ β' τοῦτο σημεῖον βλέπε καὶ ὅσα παρόμοια, ἀλλὰ καὶ διαφορετικά, ἔχει ἤδη ἐπιτυχῶς παρατηρήσει ὁ R. Dawkins, ἐνθ' ἀν., σελ. 405 - 406.

² Βλέπε σχετικῶς Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκη, 2, 11 (ἐκδ. Frazer, 1, 220).

Μαρμαρωμένον Βασιλιὰν τὸ ἀρχαιότερον στρώμα τοῦ αὐτοῦ μύθου περιλαμβάναν ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ διωχθοῦν μέχρι τῆς ἀπωτάτης πατρίδος των, ὅπου ὑπάρχει τὸ μυθικὸν *Μονοδένδριον*. Ἦδη ὁ ἱστορικὸς Δούκας (Ἱστορίας Βυζαντινῆς κεφ. 39, ἔκδ. Βόννης, σελ. 290) γράφει: «Καὶ οἱ Ρωμαῖοι καταδιώξουσιν αὐτοὺς κόπτοντες καὶ ἐξελάσουσιν καὶ ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τῆς δύσεως καὶ ἀπὸ τῶν τῆς ἀνατολῆς μερῶν ἄχρις ὁρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ *Μονοδενδρίῳ*.»

Τὸ ἀνώνυμον τοῦτο δένδρον, τὸ προερχόμενον ἐξ ἀποκαλυπτικῶν στοιχείων ἀναφερομένων εἰς τὰς Ὁράσεις τοῦ προφήτου Δανιήλ¹, λαμβάνει τὸ ὄνομα *Μονοδένδριον* καὶ τέλος τὸ νέον ὄνομα *Κόκκινη Μηλιά*. Εἰς τὴν νέαν ταύτην παραλλαγὴν τῆς ἡ μεσαιωνικῆς προφητείας τοῦ κειμένου τοῦ Δούκα μετασχηματίζεται εἰς ἐθνικὴν νεοελληνικὴν παράδοσιν, ἔχουσιν οὕτω: «... καὶ θὰ μῆ στήν *Πόλη* ἀπὸ τῆ *Χρυσόπορτα* καί, *κυνηγώντας* μὲ τὰ *φουσσᾶτα* του τοὺς *Τούρκους*, θὰ τοὺς διώξῃ ὥς τὴν *Κόκκινη Μηλιά*...» (Πολίτης, Παραδόσεις, 1, 22, ἀρ. 33).

Ἀξίζει νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ προκειμένη περιπτώσις δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν παράδειγμα, ὅπου ἓν ὠρισμένον καὶ ἀνώνυμον δένδρον συνδέεται ἔπειτα εἰδικῶς μὲ τὴν μηλιὰν καὶ τὰ μήλα. Διότι παρόμοιον συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἀρχαιότατον ἐκεῖνο δένδρον ἐν τῷ παραδείσῳ, τοῦ ὁποίου τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν ἐδοκίμασαν οἱ πρωτόπλαστοι. Παρ' ὅλον ὅτι εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ἐπιμόνως παραδίδεται ὁ ἀπηγορευμένος καρπὸς ὡς τὸ «*μήλον τῆς Εὐας*»², ὅμως τὸ δένδρον ἐκεῖνο δὲν ὀνομάζεται μηλέα. Εἶναι ἀπλῶς δένδρον ἀνώνυμον: «Ἀπὸ δὲ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου, ὃ ἐστὶν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ Θεός, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, οὐδὲ μὴ ἄψησθε αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε» (Γένεσις, κεφ. 3, 3). Ἡ δικαιολογία ἣν ὁ ὄφρις προβάλλει διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σχέδιόν του, εἶναι ὅτι τρώγοντες οἱ πρωτόπλαστοι τὸ «μήλον» ἐκεῖνο θὰ γίνουν ὡς θεοί, ἡ δὲ δικαιολογία αὕτη ἐνθυμίζει τὰ ἄλλα ἐκεῖνα μήλα τῶν Ἑσπερίδων, ἅτινα ἐπίσης ἠδύναντο νὰ χορηγοῦν, ὡς εἶδομεν, τὴν ἀθανασίαν εἰς τὸν ἀτόχον των. «Ἦδει γάρ ὁ Θεός, ὅτι ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὕμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί» (Γένεσις, κεφ. 3, 5).

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ ὑποστηρίξω ὅπωςδῆποτε ἄμεσον ἐξάρτησιν μεταξὺ τῶν διαφόρου ἐθνολογικῆς καταγωγῆς δύο τούτων περιπτώσεων — ἐβραϊκῆς καὶ τουρκικῆς —, πάντως θὰ πρέπη νὰ σημειώσω τὴν ἐξῆς σύμπτωσιν: Ὅτι καὶ εἰς τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ μήλου τῶν πρωτοπλάστων ὑπόκειται

¹ Περὶ αὐτῶν βλέπε ὅσα ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ σοφὸς Ν. Πολίτης, Παραδόσεις, 2, 670.

² Funk and Wagnalls, Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, τόμ. Α', σελ. 68.

παρομοία διάταξις συνθηκῶν. Καί ἐκεῖ δηλ. οἱ πρωτοπλάστοι ζοῦν ἀνέτως, ἀργότερα ὁμως καταλαμβάνονται ὑπὸ τῆς πλεονεξίας καὶ ἐπιχειροῦν νὰ γίνουν κάτοχοι τοῦ «μήλου», ἡ δὲ ἐπιτυχία των εἰς τὴν ἀπόκτησιν αὐτοῦ γίνεται ταυτοχρόνως καὶ ἑναρξίς τῆς ἐκδιώξεως των ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος πρὸς ἄλλον τόπον καταδίκης καὶ τιμωρίας, πρὸς τὴν γῆν.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον καὶ τὸ ἐξῆς πρόσθετον παράλληλον: Ἡ τουρκικὴ παράδοσις βεβαιώνει ὅτι, ὅταν οἱ Τοῦρκοι θὰ γίνουν κύριοι τοῦ περιφήμου «μήλου», τότε θὰ ἀνεγκυρῇ τὸ ξίφος τῶν Χριστιανῶν καὶ οἱ Τοῦρκοι θὰ φύγουν μακρὰν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ (Π ο λ ί τ ο υ, Παραδόσεις, 2, 671 – 672). Βεβαίως, ἐφόσον πόλεμος θὰ γίνῃ, ἡ παρουσία ὅπλων πολεμικῶν εἶναι ἀναπόφευκτος καί, συνεπῶς, χωρὶς ἀποδεικτικὴν τινα ἀξίαν. Ὡστόσο ὁμως ἐδῶ παραμερίζονται ὅλα τὰ ἄλλα ὅπλα καὶ ὁ λόγος εἶναι μόνον περὶ ἑνὸς ξίφους, τὸ ὅποιον θὰ ἀνεγκυρῇ καὶ γυμνὸν τοὺς κυριαρχήσαντας τοῦ «μήλου» θὰ τοὺς ἀναγκάσῃ πρὸς φυγὴν ἀκουσίαν. Συμβαίνει ὁμως τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ περὶ τῆς ἐξώσεως τῶν πρωτοπλάστων, διότι ἡ σπουδαία «*φλογίνη ρομφαία*» εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνη ποῦ ἐπιφαίνεται ἐκεῖ καὶ ἐξασφαλίζει τὴν ἐκδίωξιν: «*Καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδάμ, ... καὶ ἔταξε... τὴν φλογίνην ρομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς*» (Γένεσις, κεφ. 3, 24).

Ἡ διείσδυσις μέσα εἰς τὸ ἄγνωστον βάθος παλαιῶν θυρῶλων, πυκνότατα καὶ μονίμως καλυπτομένων ὑπὸ τῆς ομίχλης τοῦ χρόνου, εἶναι ἐγγεῖρημα δυσχερέστατον. Ἐν προκειμένῳ ὁμως τίποτε, οὔτε ἐθνολογικῶς οὔτε ἱστορικῶς, δὲν ἐμποδίζει λύσιν, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι, ἐπὶ μακρὸν ζήσαντες πρότερον ἐν Παλαιστίνῃ, ἴσως νὰ εἶχον ἐπηρεασθῇ ἐκ τῶν ἀκμαζουσῶν ἐκεῖ Ἰουδαϊκῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ νὰ εἶχον διαμορφώσει τὰ ἐπεισόδια τῆς μεταγενεστέρας προφητείας των συμφώνως πρὸς τὸν κεντρικὸν σκελετὸν τῆς Ἰουδαϊκῆς παραδόσεως. Μήπως ἄλλωστε ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ δὲν ἔγινε καὶ μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς, οἵτινες ἤδη πρὸ τῆς Ἀλώσεως τὰς θρησκευτικὰς Ὁράσεις τοῦ προφήτου Δανιὴλ τὰς εἶχον διαπλάσει εἰς ἐθνικὰς των προφητείας, ἀφορώσας τὴν τύχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως; Τὸ αὐτὸ λοιπὸν ἡδύνατο κάλλιστα νὰ γίνῃ καὶ μὲ τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἐρχόμενοι εἰς Ἀραβίαν καὶ Παλαιστίνην οὐδεμίαν σχεδὸν ἔφερον μαζί των ἰδίαν πνευματικὴν παράδοσιν, ἐνῶ πλουσιωτάτην εὖρον ὑπάρχουσαν ἀντιστοίχως εἰς τὰ νέα ἐδάφη, τὴν ὁποίαν φυσικὸν ἦτο ἐν πολλοῖς νὰ υἱοθετήσουν.

Τοιαύτας ἄλλωστε ἐπιδράσεις φαίνεται ὅτι πολλὰς καὶ λίαν ἐνωρὶς ὑφίσταντο οἱ Τοῦρκοι. Ὡς π.χ. ἡδύναντο νὰ εἶχον ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὰς περὶ τῶν πρωτοπλάστων ἐβραϊκὰς θρησκευτικὰς ἰδέας, τὰς συνδεούσας τὴν κατοχὴν τοῦ μακρουνοῦ μήλου καὶ τὴν ἄμεσον ἔπειτα ἐκδίωξιν των ἐκ τοῦ παραδείσου, οὕτω εἰς τὰς προφητείας των ὑπέστησαν ἐνωρὶς τὴν ἐπίδρασιν καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 12 αἰῶνος οἱ Τοῦρκοι, βλέποντες ἑαυτοὺς νὰ ἐρχονται ἐξ ἀνατολῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἄλλοι τινὲς Πέρσαι, παρό-

μοιοι πρὸς τοὺς παλαιούς, εἶχον τὴν πίστιν ὅτι καὶ τὴν παρομοίαν τύχην ἐκείνων τῶν Περσῶν τελικῶς θὰ εἶχον. Ἡ πελωρία σκιά τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐδέσποζεν εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον μέχρι τοῦ 12 αἰῶνος προελάσει οἱ Τοῦρκοι. Ἡ σχετικὴ μαρτυρία περὶ τῆς παλαιᾶς ταύτης δοξασίας τῶν Τοῦρκων εἶναι σαφής: «*Λόγος γὰρ παρὰ τοῖς Τοῦρκοις ἐφέρετο ὡς ὅπ' ἐκείνων καταλυνθήσονται μεθ' ὧν ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς Πέρσας κατέλυσεν*». οὕτω γράφει ὁ Μιχαήλ Γλυκᾶς (Βίβλος Χρονική, Α', σελ. 599, ἔκδ. Βόννης).

Εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν πάντων τῶν ἀνωτέρω ἀσφαλῶς θὰ συντείνῃ καὶ σύντομος ἐξέτασις τοῦ ρόλου τοῦ μήλου καὶ τῆς μηλέας εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ τὴν ζωὴν ἄλλων λαῶν. Ἡ συγκριτικὴ αὕτη ἐθνολογικὴ ἐπισκόπησις¹ δύναται νὰ καταδείξῃ ὅτι τὰ μακρυνὰ ταῦτα μῆλα παρέχουν ἢ ὑποβοηθοῦν εἰς ἀθανασίαν καὶ ὅτι μηλέαι ἀναφέρονται ὡς κεντρικὰ δένδρα εἰς παραδείσους καὶ ἄλλων λαῶν. Οὕτω π.χ. *μηλέα* εἶναι τὸ κεντρικὸν δένδρον εἰς τὸν οὐράνιον παράδεισον, κατὰ τὴν μυθολογίαν τῶν Ἑρυθροδέρμων Ιροκουίς. Ὁμοίως εἰς ἕτερον μῦθον τῶν Wyandot *μηλέα* παρέχει σκιὰν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Παντοδυνάμου Ρυθμιστοῦ τοῦ σύμπαντος. Ἀλλὰ καὶ εἰς νεοελληνικὸν παραμῦθι ἡ ἡρωῖς, μία κόρη, στέλλεται νὰ πάῃ νὰ φέρῃ μῆλον ἀπὸ τὸν Παράδεισον². Γενικώτερον δὲ ἡ *μηλέα* παίζει σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, λατινικὴν, ἀραβικὴν, τευτονικὴν καὶ τὴν κελτικὴν μυθολογίαν καὶ λαογραφίαν.

Παραλλήλως πρὸς τὸ δένδρον καὶ ὁ ρόλος μόνου τοῦ καρποῦ, τοῦ *μήλου*, εἶναι εἰς τὴν γενικὴν μυθολογίαν καὶ λαογραφίαν πολὺπλευρος. Αἱ δύο ὁμως σημαντικώτεραι ιδιότητες τοῦ μήλου ἀσφαλῶς εἶναι ἡ τῆς ἀθανασίας καὶ ἡ τῆς προκλήσεως γονιμότητος, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ὑπαγάγωμεν καὶ ὅλας τὰς ποικίλας ἰδέας ὅσαι σχετίζονται μὲ τὰ μῆλα ὡς σύμβολα ἐρωτικά³. Ἡ τοιαύτη συμβολικὴ ἐρωτικὴ παράστασις τοῦ μήλου εἶναι ἰδέα γνώριμος εἰς ἀρκετὰ σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς, ἀρχαίας καὶ νεωτέρας, παραδόσεως. Ὡς πρὸς δὲ τὴν σχέσιν μήλων καὶ ἀθανασίας δὲν εἶναι μόνον ὅσα ἀνωτέρω ἐλέχθησαν (π.χ. μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, κ.τ.δ.). Ὁμοίως εἰς τὴν σκανδιναυικὴν μυθολογίαν περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἱστορία τῶν *μήλων τῆς αἰωνίας νεότητος*, ἅτινα κατεῖχοντο εἰς Asgard ὑπὸ τοῦ Idhun. Ἐπίσης τὸ θαυματουργόν

¹ Τὰς κατωτέρω πληροφορίας ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ εὑρῇ κυρίως εἰς τὸ ἀξιόλογον Dictionary of Folklore, Mythology and Legend τῶν Funk and Wagnalls, τόμ. Α', σελ. 68.

² Παραλλαγή Κοτυώρων τοῦ Πόντου: Βλέπε Χρονικά τοῦ Πόντου, 1 (1943), σελ. 44.

³ Μῆλα προκαλοῦντα γονιμότητα ἀναφέρονται καὶ εἰς νεοελληνικά παραμῦθια. Σχετικῶς βλέπε τὸ ἐσχάτως κυκλοφορήσαν βιβλίον τοῦ R. Dawkins, Modern Greek Folktales, Oxford 1953, ἰδίως εἰς τὰς σελίδας 28, 46, 227, 243 καὶ 392.

μῆλον, ὅπερ μία γυνή ἀπὸ τὴν «Χώραν τῶν ζώοντων» ἔρριπεν εἰς τὸν Conle, υἱὸν τοῦ Conni, παρέσχεν εἰς ἐκεῖνον τροφήν καὶ ποτὸν δι' ἓνα δλόκληρον μῆνα, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο καὶ νὰ ἐλαττοῦται τὸ μῆλον ἐκεῖνο. Ἐπίσης τὸ μῆλον τοῦ πρίγκιπος Ἀχμετ εἰς τὰς «Χιλίας καὶ μίαν Νύκτας» τῶν ἀραβικῶν παραμυθιῶν ἐθεράπευε πᾶσαν ἀνωμαλίαν. Γενικῶς δὲ τὸ μῆλον εἶναι σύμβολον μαγικὸν εἰς διάφορα παραμύθια, βαλκανικά, σκανδιναυικά, ἱρλανδικά, τευτονικά, βρετανικά καὶ ἀραβικά¹.

Ἐπανερχόμενος εἰς ὅσα ὁ R. Dawkins γράφει σχετικῶς μὲ τὴν διὰ μακρῶν ἀνωτέρω ἐξετασθεῖσαν τουρκικὴν προφητείαν, θὰ ἤθελον νὰ προσθέσω τὰς ἐξῆς δύο παρατηρήσεις :

1) Ἡ πρώτη ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα, ἡ ὁποία νομίζουν τινὲς ὅτι ὑπῆρχεν ἡ καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ τὴν τουρκικὴν προφητείαν. Τοιαύτην ἐξήγησιν δίδει ὁ Ἄγγλος Henry Blunt, ὁ δὲ R. Dawkins (ἐνθ' ἀν., σελ. 402) τὴν θεωρεῖ ὥς «πολὺ συνετὸν συμπέρασμα». Κατὰ τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν τοῦ Blunt ἡ τουρκικὴ προφητεία ἐλέγετο σκοπίμως διὰ νὰ διατηρῇ τοὺς Τούρκους ἐν φανατισμῷ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, τῶν ὥς μελλοντικῶν καταστροφῶν τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους ἀναφερομένων. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀρχικὴ τοιαύτη πολιτικὴ σκοπιμότης, καὶ μάλιστα ἀφοῦ τίποτε δὲν ἠνάγκαζε τοὺς Τούρκους νὰ προελάσουν παρὰ τὴν θέλησίν των ἕως τὸν μακρυνὸν ἐκεῖνον τόπον ὅπου εὐρίσκεται τὸ κόκκινον μῆλον καὶ ὅπου ἐκ τῶν προτέρων ἐγνώριζον ὅτι ἔπειτα ἀπὸ ἑπτὰ ἢ ἔστω δώδεκα ἔτη βεβαίαν θὰ εὕρισκον τὴν καταστροφὴν των. Ἀντιθέτως ἡ παράδοσις αὕτη μοῦ φαίνεται γνησίας λαϊκῆς προελεύσεως καὶ ἐκφράζει μὲ τὸν τρόπον τῆς τὴν εἰς τινὰς λαοὺς, ἰδίως Μεσογειακοὺς καὶ τῆς Ἀνατολῆς, κοινὴν νοοτροπίαν διὰ τὸ εὐμετάβλητον τῆς μοίρας καὶ τὴν μοιραίαν διεκλυστίνδα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων μεταξὺ ἐνὸς ὑπερτάτου σημείου εὐτυχίας καὶ εὐθὺς ἔπειτα μιᾶς νέας ἐπὶ τὰ χεῖρω τροπῆς τῆς τύχης. Δυσσιώνους χρησμούς εἶχον πρότερον, καὶ δὴ ἄνευ ἄλλου τινὸς ἀποχρῶντος κατὰ τὴν γνώμην μου λόγου πλὴν τῆς προβαλλομένης ἐνταῦθα λαϊκῆς ψυχολογίας, καὶ αὐτοὶ οἱ Βυζαντινοὶ, οἵτινες εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνθησιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐπέμενον νὰ προφητεύουν τὴν ἀπώλειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως². Μετὰ τὴν πραγματοποίησιν ὅμως τῆς

¹ Βλέπε σχετικῶς Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, Α', σελ. 68.

² Χαρακτηριστικώτεραι λαϊκαὶ προφητεῖαι πολὺ πρὸ τοῦ 1453 εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Τζέτζη (Χιλιάδες, Θ', 615, ὁμοίως Ἐπιστ., 59, σ. 53-54, ἔκδ. T. h. P r e s s e l l), ἔχουσαι οὕτω : «Ὀδαί σοι, Ἐπτάλοφε, ὅτι οὐ χιλιάσεις» καὶ ἑτέρα : «Βοὺς βοήσῃ καὶ ταῦρος θρηγήσῃ». Ἀπὸ αὐτὴν τὴν βοῶν, ποὺ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τζέτζη ἐχρησιμοποιεῖτο ὅτι θὰ βοήσῃ, καὶ τὸν ταῦρον, ποὺ θὰ θρηγήσῃ, προέρχεται κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ «τὸ μωσκάρι» τῶν νεοελληνικῶν χρησμῶν, τὸ ὁποῖον θὰ μουγκρίσῃ καὶ θὰ πνιγῇ εἰς τὸ πολὺ αἷμα, ποὺ θὰ ἔχοντο κατὰ τὴν ἀνάγκησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

φοβεράς καταστροφής τοῦ 1453, ἀμέσως ἐδημιουργήθη τὸ διὰ τὴν ἰσορροπίαν ἀπαιτούμενον νέον ἀντίβαρον, καθ' ὃ βεβαία προεβλήθη ἡ πίστις ἐπὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάκτησιν τῆς Βασιλίδος. Πόσον ἡ γενικὴ αὕτη νοοτροπία εἶναι γνησίως λαϊκὴ δεικνύει ὅχι μόνον ἡ ἀντίληψις, ποῦ τόσον συχνὰ τὴν ἐκφράζει ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλῶν διὰ τὴν νέμεσιν, ἣν τὸ θεῖον αἰσθάνεται ἐναντίον οἵασδήποτε ἀνθρωπίνης εὐτυχίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πασίγνωστος σημερινὴ λαϊκὴ μας πεποίθησις, ὅτι μετὰ τὰ πολλὰ γέλοια καὶ τὴν ποιὰν τινα ἔξοχον εὐτυχίαν συνήθως ἀκολουθοῦν δάκρυα καὶ θλίψεις, ὥστε οὕτω ν' ἀποκατασταθῇ εἰς τὰ ἀρχικὰ φυσιολογικά της ὅρια ἡ διὰ τῆς νέας χαρᾶς κλονισθεῖσα παλαιὰ ἰσορροπία. Ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ αὐτῶν, θὰ πρέπη νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ἡ ἀντίστροφος πορεία εἶναι ἐπίσης λαϊκῆς προελεύσεως. Κατ' αὐτήν, μετὰ θλίψιν τινὰ ἀπροσδόκητον καὶ μεγάλην, δὲν θὰ ἀργήσῃ ἀντίρροπος νὰ ἔλθῃ καὶ κάποια χαρά.

2) Ἡ δευτέρα παρατήρησις μου ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑξῆς περίπτωσιν: Ὁ R. Dawkins, ἀναφερόμενος εἰς ὅσα ὁ F. Hasluck γράφει (*Christianity and Islam*, σελ. 471), κάμνει λόγον καὶ δι' ἓνα λαὸν ὃν ἀποκαλεῖ «*the Yellow Race*» (= ἡ Κιτρινὴ Φυλὴ)¹. Θὰ νομίση κανεὶς, καὶ δικαίως, ὅτι πρόκειται περὶ τινος «*κιτρίνης φυλῆς*». Ὅταν ὁμως θὰ ἀναγνώσῃ τὰ ὅσα ἔκει ὁ R. Dawkins γράφει, τότε δὲν τοῦ εἶναι δύσκολον νὰ διαπιστώσῃ ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν Ρώσων, τοὺς ὁποίους ἐκ λαϊκῶν προφητειῶν ἐφοβοῦντο οἱ Τούρκοι ὥς τοὺς μέλλοντας ἐλευθερωτὰς τῶν Ἑλλήνων.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ F. Hasluck καὶ ὁ R. Dawkins μεταφράζουν οὕτω τὸν γνωστὸν ἑλληνικὸν ὅρον «τὸ ξανθὸν γένος», ὅστις διὰ τῶν χρησμῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἔγινε παγκοίνως γνωστὸς καὶ δημοτὶ λαοὺς τῆς Βορείου Εὐρώπης χριστιανικοὺς, ἰδίᾳ Ὁρθοδόξους, οἵτινες ἐλέγετο καὶ ἐπιστεύετο ὅτι θὰ κατενίκων τοὺς Τούρκους καὶ θὰ μᾶς ἡλευθέρωνον.

*Ἐλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλυτώσουν,
νὰ λλοῦν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν,*

βεβαιοῦν οἱ παλαιοὶ δημῶδεις χρησμοί². Ἡ ἐσφαλμένη μετάφρασις τοῦ Hasluck φαίνεται ὅτι παρέσυρεν ἔπειτα καὶ τὸν Dawkins. Τὸ «ξανθὸν γένος» ἡδύνατο, νομίζω, νὰ μεταφρασθῇ ὥς the Fair Race ἢ the Blond-hair Race, ὅχι ὁμως ὥς Yellow Race, ποῦ μεταφέρει ἀμέσως τὴν σκέψιν ὅχι εἰς τὴν ξανθὴν κόμην εὐρωπαϊκῶν πληθυσμῶν, ἀλλ' εἰς τὴν κιτρινὴν ἐπιδερμίδα ἀσιατικῶν λαῶν.

Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ

¹ R. M. Dawkins, ἔνθ' ἀν., σελ. 402.

² Βλέπε σχετικῶς Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 2, 666, σημ. 3.